ביידיש זה נשמע יותר טוב

רולי רוזן

במוצאי ראש־השנה יופיע בתאן זוג שחק־נים וזמרים צעירים במופע מוסיקאלי ביי־דיש. מנדי כהנא ורות לוין, צעירים וחפים מקמטים, מקלות הליכה או זכרונות מהעיי־רה הגליציאנית, ישחקו גנבים ופועלים וסוציאליסטים מהעיירה ומתחילת המאה, הם ישירו שירי מחאה ושירי אהבה וסתם שירי־עם, כי לדבריהם יידיש זו שפה נפלאה, שאפשר לעשות בה הכל. למעשה, אומר כהנא, אפשר לעשות גם דברים חדשים, ג'אז, רוק, מה שרוצים. מבחינתו מדובר בשי־לוב שפת־האם שלו, שעליה גדל כילד ותרדי באנטוורפן, בעולם החילוני שבו הוא חי היום. עם אופנוע ה־B.S.A. שלו הוא נוסע מהר־הצופים, שם הוא מסיים תואר שני ביי־דיש, לביתו בנחלאות, והוא דוהר לעבר החייאת השפה היידיש במרץ רב. זמר ושחקן וסטודנט וקריין ברדיו לשעבר, שאפילו הגיע לפגישה עם הרב בגיל 11 והבטיח לו תגיגית, שימשיך את לימודיו בישיבה ולא

אני חושב שהחברה הישראלית כבר יכולה להיות חזקה ופלורליסטית מספיק כדי לסבול גם קיום של איים של תרבות יידית בתוכה, בלי להילחם בהם או, וזה מה שבדרך כלל עושים, לצחוק עליהם

בבית־ספר תיכון רגיל.

בעצם, כהנא בחר ללמוד יידיש באוניבר־סיטה כדי לסיים את התואר בקלות, שהרי מדובר בשפת־אמו. לפני שנתיים הצטרף ל־ארגון האמריקאי National Yiddish Book Center, שהוקם בארה"ב בשנות השמונים במטרה לשמר את התרבות שגוססה גם שם. הפעילים אספו ספרים ישנים, פתחו ספרייה גדולה, וניסו במקביל לארגן פעילויות תרבותיות שונות בשפת הסבתא שלהם. כעבור זמן קצר הקים כהנא את הסניף הראשון של הארגון בארץ, בהתחלה בתור עבודה סטודנטיאלית נוחה, שעיקרה איסוף ספרים לארגון בארה"ב. "אבל אחרי כמה זמן שעשיתי את זה, חשבתי שזה לא נכון, שהספרים שכבר הגיעו לפה צריכים להישאר פה, שלא יכול להיות שבכל מיני מקומות בעולם יהיה שוב עניין בתרבות הזו, ודווקא בארץ זה יוכחד לגמרי ואנחנו עוד נשלח את הספרים מפה לאמריקה".

ואיך האמריקאים קיבלו את זה?

הם הבינו, ובסך־הכל תמכו. כל המימון לעמותה שלנו עד עכשיו הגיע משם, כי בארץ, משרד החינוך או ארגונים אחרים שפניתי אליהם אמרו כולם שזה מאוד מענ־יין וחשוב, אבל כמובן שלא היה להם כסף.

רוב קהל דוברי היידיש הוא לא בדיוק הקהל לדיסקו'דול. ולהשך.

נכון, אבל זה משהו שאפשר לעבוד עליו. יש ביידיש תרבות עשירה של העבר, שאסור לאבד אותה, אבל זו גם שפה שאפשר להמ־שיך ליצור בה דברים, לחדש איתה, לתת לה להמשיך לחיות.

וזה ריאלי, להחיות שפה שבבר הוספרה אין ספור פעמים?

גם על העברית אמרו את זה, ותראי איפה היא היום. בטח שזה לא אותו הדבר, אני לא אומר שיש סיכוי שהיידיש תחזור להיות מה שהיא היתה, אני יודע איפה אני חי. אז זו לא תהיה שוב שפה דומינאנטית ומדוברת, אבל היא כן יכולה להמשיך להתקיים, כמו שהעברית התקיימה במשך השנים. לא כשפת יום־יום אבל כשפה של תרבות, אולי של העילית האינטלקטואלית שתתעניין בזה. הבעיה היא שהיידיש בארץ היא שם נרדף לזיקנה, לגלותיות, למשהו חלש, לא רציני. אולי זה היה המחיר שהיו צריכים לשלם כדי להקים פה את המיתוס הציוני והעברית, אבל עכשיו אני חושב שהחברה הישראלית כבר יכולה להיות חזקה ופלור־ליסטית מספיק כדי לסבול גם קיום של איים של תרבות יידית בתוכה, בלי להילחם בהם או, וזה מה שבדרך כלל עושים, לצחוק

יש עכשיו התעניינות בזה בכל העולם, בכל האוניברסיטאות פותחים חוגים וקורסים, באים עולים שזה יכול לעזור להם בחיפוש אחרי הזהות היהודית שלהם. זה יחזור לחיים, זה חייב

עליהם.

צוחקים עליך כשאתה מתעסק בזה?

עלי לא, כאילו ממילא יודעים שאני קצת אחר, קצת משוגענע.

משוגע או לא, כהנא אסף עשרים אלף ספרים לעמותה שהוא מקים בימים אלה, יונג־יידיש (יידיש צעירה), מטרתה לקדם את תרבות היידיש בארץ על־ידי ארגון פעי־לויות לדור שדובר את השפה וקורסים ללי־מוד השפה לשאר. כדי להגיע לתורמי ספרים פירסם מודעה בקול־ישראל ביידיש, שם עבד תקופה מסוימת כקריין חדשות. הוא זכה ל"אין סוף טלפונים, לא יאומן כמה תגר־בות היו על זה. כשאנשים נפרדים מהספרייה שלהם זה אקט מאוד משמעותי, הם כאילו נותנים את הלב שלהם, את החיים הפנימיים שלהם, מאוד חשוב להם שמישהו ימשיך את זה".

היתה ספרנית מבוגרת מקיבוץ מפלסים, שהתקשרה וביקשה שיבואו לקחת את ספרי היידיש מספריית הקיבוץ מפני שאחרת יזרקו, והיו יורשיו של המשורר היידי מאיר הלפרין, שהלך לעולמו לפני שלושים שנה וספרייתו האדירה העלתה אבק בקופסאות. באוסף אפשר למצוא ספר שיצא בווילנה בשנות העשרים, התגלגל לספרייה היידית בבואנוס־איירס והגיע אחר־כך איכשהו לארץ. או ספר שיצא בלונדון, היה שייך (על־פי החותמת) למישהו שגר בפאריס וה־גיע לארץ עם יצחק יעקב, שרשם על הספר גם את שם האוניה שאיתה הגיע כנראה לארץ, "יציאת אירופה",

המשך בעמוד 5

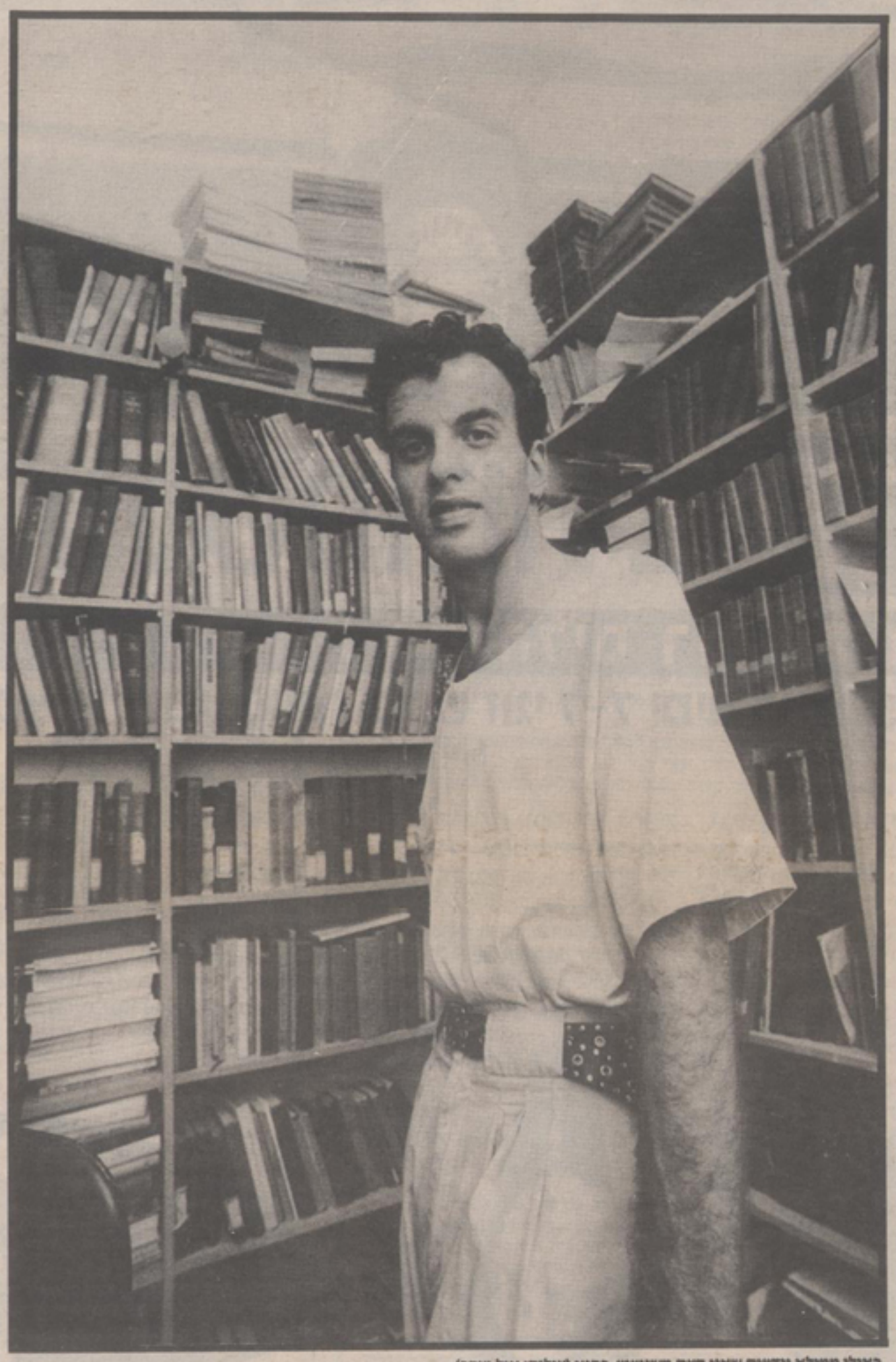

כאילו ממילא יודעים שאני קצת משוגענע. כהנא (צילום: איל יצחר)

מנדי כהנא, חוזר בשאלה, עוד יהפוך את היידיש לשפה של אינטלקטואלים צעירים. כהנא בונה להם ספרייה עם עשרים אלף ספרים ביידיש, מעלה מופע מוסיקאלי בתאן, מקים עמותה לקידום תרבות היידיש, וכל זה משום שאפשר לעשות בשפה הזאת הכל

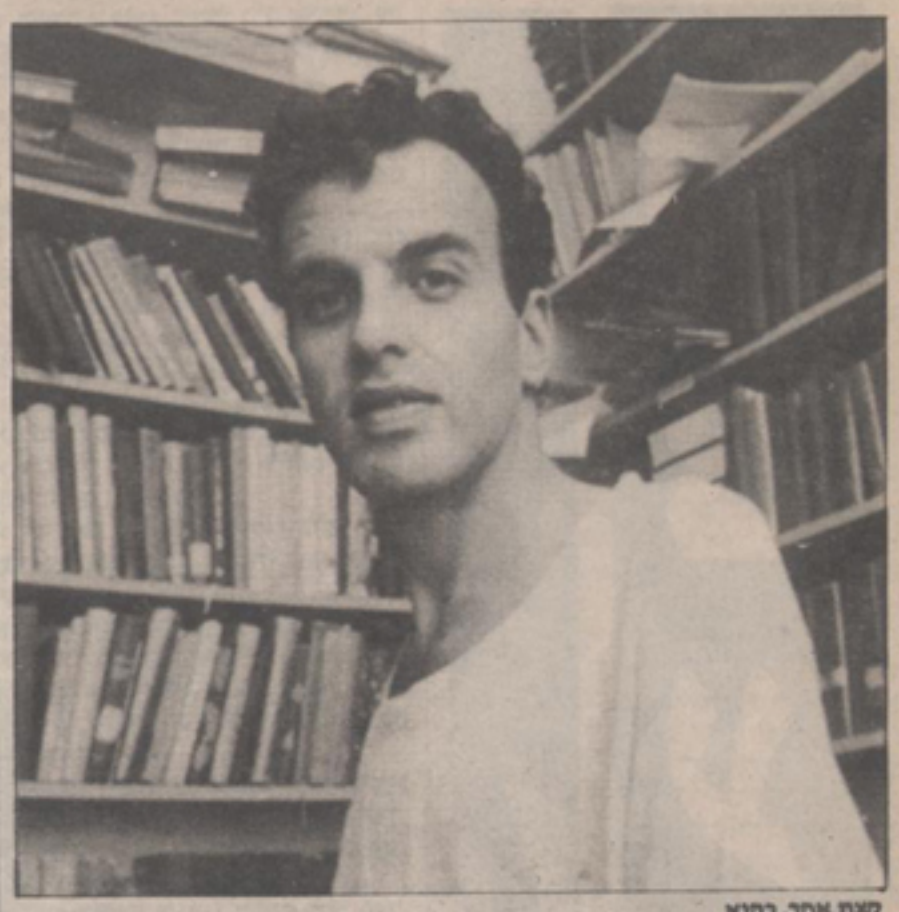

קצת אחר. כהנא

המשך מעמוד 3

אקסודוס, 1947".

האוסף כולל כל מיני ספרי שירה, ספרות והיסטוריה וניתוחים ספרותיים חשובים, ספרים שיצאו בשנות העשרים בווארשה, בשיקאגו, במאסקווע או בניו־יארק, ועסקו במאדערנער יידישער ליטעראטור (הלא היא הספרות היידית המודרנית) או במצב בפאלעסטינא, או בשירי הלל לסטאלין במאסקווע בשנות הארבעים. יש גם ספר יד־כור לפועלים ולשומרים שנפלו בארץ־ישראל, שכתבו ד. בן־גוריון וי. בן־צבי ב־1927, שכולל הספר לחלוץ שנפל בשדות סערושערא (הלא היא סג'רה).

מניו־יורק מגיע ספר של בעלא שאגאל, אשתו של, שפורסם ב־1942 עם איורים של בן־זוגה. בשיקאגו (שיקאגא) הוציא ר. בן־ארי ספר על הבימה, ויש גם ספר שיצא במינכען, 1949, בעצם תובדת דקיקה על נייר חום שבה אסף לינגוויסט אחד, ששרד איכשהו, את מלות הסלנג שהתפתחו במחר־זות היידיש השונים בזמן המלחמה. יהודי פר־לין, מתברר שם, קראו להיטלר "דאר אלטער בחור" על שם היותו רזוק זקן. בר־יגת, לעומת זאת, כינו אותו "המן קטן", מין קוד כזה שהתפתח על־סמך העובדה שהיטלר והמן קטן בגימטריה יוצא אותו הדבר.

מנדי (או מענדי) כהנא נולד באנטוורפן למהגרים מרומניה, שהתעכבו בעיר היהלו־מים הבלגית רק לשנה־שנתיים, כדי לעשות כסף לפני שיעלו ארצה. אביו, בן העיירה סיגט מטרנסילבאניה ("זו גם העיי־רה של אלי ויזל"), גדל בנעוריו כבן החסי־דות, שרד את המלחמה במחנות ובאושוויץ, וכשהגיע שוב לבלגיה ופגש בהרבה מחברי נעוריו, חזר לחברה האורתודוקסית הסגורה ("אני חושב שזה היה בשבילו כמו לחזור הביתה למשהו שאבד, והוא שקע בזה יותר ויותר"). האם, ילידת טימישוארה ("שם התחילה אחר־כך המהפכה נגד צ'אושסקו"), באה מבית פתוח יותר, למדה בגעוריה בבית־ספר כללי, ידעה שפות וקראה ספרים. "וזה", אומר כהנא, "אולי מה שהציל אותי. שמההתחלה היו לנו בבית גם ספרים חילוני־יים, 'אסורים' כביכול, ואני הייתי קורא אותם, ממש בולע אותם, כמין קשר לעולם האחר. כאילו לא שמו לב, לא דיברו על זה".

למרות שכהנא הלך לתיכון של גויים, לא הצטרף לתלמידים האחרים לשתות בירה אחרי הלימודים והמשיך אחר־כך ללימודים בישיבה גבוהה בארץ, לקח לו כמה שנים לתצות את הקווים. אך בעזרת חברתו, שאותה הכיר עוד בבלגיה, הדרך לעולם החילוני נסללה ביתר קלות. היא למדה באולפנא של בית־יעקב, ממש מול הישיבה של כהנא. "היו דברים מצחיקים כאלו", הוא נזכר, "זהיו לנו סימנים: אם היא היתה תולה בגד אדום בחלון, ידעתי שהיום זה בסדר, והיינו שניגו מתחמקים העירה, נפגשים באיזה בית־קפה, ושם היינו יושבים ומחזי־קים ידיים או אפילו מתנשקים, וזה היה מאוד מוזר לאנשים, כי אני עוד הייתי לבוש כבחור־ישיבה, שחור והכל, וגם היא עוד היתה עם השרוולים הארוכים וכל זה".

כהנא בטוח שהיידיש תמשיך לחיות: "יש עכשיו התעניינות בזה בכל העולם, בכל האוניברסיטאות פותחים חוגים וקורסים, באים עולים שזה יכול לעזור להם בחיפוש אחרי הזהות היהודית שלהם. זה יחזור לחיים, זה חייב".

ואתה עושה את כל זה רק מתוך חובה היסטוריית?

לא, אני גם נהנה מזה. זה מאפשר להתעסק בדברים שאני אוהב, וזה טוב לי.

הספרים ימצאו מקום בקרוב, אם הכל יתרחש כצפוי, במרכז של העמותה ברוממה. תהיה שם ספרייה גדולה, שתשאיל ספרים לכל המעוניין, תמכור ספרים ותארח אירועי תרבות ויצירה, למשל קולנוע ביידיש (כהנא: "למה לא?").

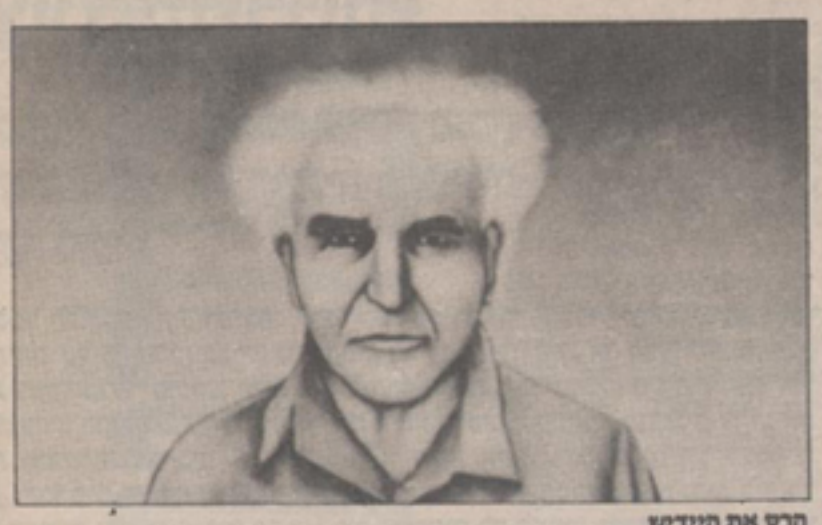

הרס את היידיש

פילוסוף מרוקאי סוחב ספרים ביידיש

חוץ מכהנא, שהוא האב המייסד, היוזם, ובאופן בלתי פורמאלי (עדיין) גם היו"ר של היונג־יידיש, פעילים בה דן דראי, מרצה לפילוסופיה באוניברסיטת תל־אביב; פייר קלורנשלר, עיתונאי מפאריס; אריאנה מלמד, מבקרת הספרות של עיתון "חר־שות"; ועוד חברים של כהנא שנסחפו בהתלהבות שלו. כולם מגויסים עכשיו לשיפוץ הספרייה, לקטלוג הספרים ולעבודות התנדבות נוספות.

"כשאני חושב על זה", אומר דראי, אחד הסבלים של הספרייה, "נראה לי שבכולנו יש איזה מוטיב של זרות. כולם גרים פה וחיים פה, זה לא איזה אוסף של תיירים, אבל הרוב זה אנשים שלא גדלו פה, למשל, שאין להם את אותן דעות קדומות נגד התר־בות הזו, שיש לאנשים שחונכו על כל המיתוסים של התרבות הציונית־ישראלית".

ואתם יותר פתוחים לקבל את התרבות הזו?

אני, למשל, לא דובר יידיש בכלל, נולדתי במרוקו וגדלתי בצרפת. אבל הורדים דוברי היידיש, מבחינתי, היו סמל להזדהות, הם לא עוררו התנגדות כמו בארץ.

גם קלושנדלר, חבר אישי של כהנא שנסחף לעניין, לא דובר יידיש, אבל אנלו השפה כן שייכת לרקע המשפחתי. "זה חלק מהשורשים שלי, סבא וסבתא שלי דיברו יידיש, חלק מהילדות שלי זה שירים ביידיש ודברים כאלו, וזה משהו שחבל לי שיאבד. אני רוצה להיות בקרבת השפה, לשמוע אותה, להריח אותה, לעזור לשמר אותה, גם אם אני אישית לא דובר אותה".

אריאנה מלמד, דוברת יידיש נלהבת בעצמה, אינה יכולה להסתיר את התפעלותה מכהנא: "היידיש שלו נפלאה, פשוט נפלאה, וחוץ מזה הוא שר נהדר וש־חקן יוצא מן הכלל ואיש פשוט מדהים". כשהיא שומעת את כהנא שר שירי גנבים ושירי פועלים, אומרת מלמד, היא מבינה שהיידיש לא מתה: "מה שמת בנו, מה שבך גוריון הרג לנו, הוא היכולת לאהוב את השפה הזו. מעצבן אותי שתחיית הלשון העברית התרחשה על גוויות שסועות של יידיש, לרינו, מגרבית וערבית־יהודית, ואני אשמח לעשות כל דבר כדי להחזיק את התרבות הזו בחיים".